

Akvizícia zbierky tehiel z hornej Nitry

Tehla nájdená v Nitrianskom Pravne vyrobená v tehelni v Bojniciach-Dubnici, predtým Bajmóctölgyes.

Hornonitrianske múzeum v Prievidzi sa vo svojej práci, zbierkotvornú činnosť nevyvíjajú, zameriava na región hornej Nitry, mapuje významné historické udalosti i bežný život v lokalite, vývoj aj rutinné aktivity. V každom období ľudskej existencii nerozlučne prináležala potreba stavebných remesiel a produkcie stavebných materiálov, súvisiaca s nutnosťou bývania i budovania významných stavieb. Múzeum má vo svojich zbierkach zastúpené náradie murárske i solitéry klampiarske, tiež náčinie k výrobe stavebnín, ako stroj na škridle či dedkova lavica na vyrezávanie šindľov i formy na tehly, ale aj priamo materiály k stavbe, z modernejších porobetónové kocky, zo starých šindle a samozrejme tehly. Práve tehly, na ktorých výrobu bola potrebná pomerne dostupná hlina, prináležali spolu s kameňom a drevom k najstarším, najčastejším a najbežnejším stavebným materiálom. V archeologických zbierkach múzea sa nachádza pálená tehla ešte z dôb Rímskej ríše, napriek tomu sa v stavbách príbytkov chudobných ešte v dvadsiatom storočí používala i nepálená tehla, obsahujúca okrem hliny aj časti rastlín, napríklad slamu či plevy.

Najstaršia pálená tehla v historických zbierkach múzea je z roku 1666, čo dokumentuje letopočet v znaku cez celý jej hornú plochu. Je to rok, kedy sa v auguste začal stavať piaristický kostol a kláštor v Prievidzi. Údaje o stavebných aktivitách okolo tejto prvej etapy budovania stavby nie sú doteraz prebádané. Spracovaná je však etapa komplexnej prestavby kostola z rokov 1740 – 1746 vďaka stavebnému denníku, ktorý si viedol správca kolégia Hyacint Hangke. V preklade s približujúcim vysvetlení Ladislava Šáškyho prináša údaje, z ktorých vyplýva, že tehly a krytina sa pálili v Cigli a Valaskej Belej, čo dokladá existenciu tehelní v týchto lokalitách hornej Nitry.

Tehla s kolkom 1666 bola dlho jediným zástupcom produkcie tehelní v regióne. I keď postupne začali pribúdať ďalšie tehliarske výrobky, nevelké zastúpenie stále neposkytovalo prehľad o rozsahu výroby. K nálezom z predchádzajúcich rokov v zbierkach prislúcha i niekoľko tehiel so značkou CFP (Comes Franciscus Palffy), pochádzajúcich z tehelne grófa Františka Alojza Pálfiho (1786 – 1852), ktorý tento kolok používal približne v rokoch 1820 – 1850. Tehly sa našli v renesančnom kaštieli v Zemianskych Kostoľanoch, kde boli pravdepodobne použité pri prestavbe a opravách.

V roku 2020 zbierkový fond múzea obohatilo ďalších 31 tehiel z hornej Nitry, z ktorých jedna sa získala zberom a 30 celkom nezištne múzeu daroval súkromný zberateľ Milan Maco z Prievidze. Pochádzajú výlučne z domov v tejto lokalite, i keď nie všetky sú výrobky tunajších tehelní, čo dokumentuje obchodnú i dopravnú aktivitu, súvisiacu so stavebnou činnosťou. Rozoznávať výrobcov umožňujú kolky na tehlách, keďže od 18. storočia bola zavedená tehliarom povinnosť značiť svoje výrobky. Kolkovanie prispelo k zachovaniu poznatkov o rozsahu tehliarskej výroby malých remeselných tehelní, zextenzívňujúcich od 19. storočia produkciu tehiel, dovtedy patriacu prevažne do pôsobnosti panských tehelní. Výrazne sa rozšírili aj na hornej Nitre, využívajúc dostatok surovinových zdrojov, kvalitnej tehliarskej hlíny. Viac informácií o tehliarstve pomáhajú získať práve zberatelia tehiel, k akým patrí pán Maco. Pri svojich potulkách objavoval zrúcaniny, skládky, kde v sutine nachádzal objekty ku zberu, z rozpadnutých či prerábaných domov a stavenísk si pýtal označené tehly. Svoje nálezy si zapisoval, čím sústredil cenné údaje. No napriek tomu, že sa tejto oblasti ľudskej činnosti venuje dostatočný

záujem, kvôli množstvu malých tehelní stále nie je dostatočne zmapovaná. Tak sa zatiaľ podarilo určiť len niektoré z kolkovaných tehiel.

Výrobca sa dosiaľ nestanovil u tehiel s označením I., II. a UK8/URB, nájdených v Chvojnici, s kolkom DrMB a F D (FC – obrátené) z barokovej kúrie v Zemianskych Kostol'anoch, E F K z domu pri ceste v Handlovej, časť Nová Lehota, z Pravenca G. F., GF, HKP, K. E. a tehiel RM (s obráteným R), H B a VB, ktoré sa našli v Nitrianskom Pravne, časť Solka.

Aj medzi novými prírastkami boli produkty panských tehelní. Pribudla ďalšia tehla CFP (Comes Franciscus Pálffy) z barokovej kúrie v Zemianskych Kostol'anoch, a tiež jej zrkadlovo písaná verzia PFC rovnakého pôvodu z rokov 1820 – 1850, nájdená na skládke v Koši. Rovnako z kostolianskej kúrie pochádza tehla CIP (Comes Ioannes Pálffy), produkovaná tehelnou grófa Jána Pálfiho (1829 – 1908), ktorá tento kolok používala asi v rokoch 1852 – 1886 (Bojnice, Cigeľ, Valaská Belá, Prievidza-Necpaly). Z iného miesta v Zemianskych Kostol'anoch, časť Dolné Lelovce, z krypty rodu Tarnoczi, pochádza tehla M, pravdepodobne vyrobená v tehelni Nováky, ktorú vlastnili a pre svoju potrebu udržiavali Majthényiovci (M). Od polovice 19. storočia bola v prevádzke nájomcov. Rovnaké miesto nálezu má aj tehla TB, ktorej kolok evokuje predpoklady možného výrobcu (Tarnoczi barón, eventuálne spojenie slova tehelňa s miestom tehelne, z ktorých pripadajú do úvahy Bystričany, Bojnice, Bajmóctölgyes = Dubnica, Brezany, kde všade boli tehelne). Rovnako len podľa skratky na značke je dedukovaný výrobca tehly NP, nájdenej v Nitrianskom Pravne, časť Solka, a tak je pravdepodobné, že ide o skratku obce výroby Nitrianske Pravno, kde tehelňa bola, no Pálfiovci mali tehelňu aj v necpalskej časti Prievidze, čo vyvoláva úvahu o možnom názve Neczpál Pálffy.

Iniciály na tehle J. R., nález z Chvojnice, ponúka výrobu tehelne Jána Richtera z Nedožier, ktorá pôsobila v rokoch 1938 – 1946, no informácie potomkov majiteľa uvádzajú znak v ovále JRN (Ján Richter Nedožery), neskôr srdce J ♥ R.

Tehla z Malinovej.

Tehla CECH svojim nápisom dokladá starý názov obce Malinová, kde sa našla, ktorý bol Cach, alebo Cech. Tu v 30. rokoch 20. storočia pôsobil tehliar Richter Tomáš, o výrobok ktorého pravdepodobne ide. K neistým tiež patria dve tehly FW z Prievidze, líšiace sa farebným odtieňom výpalu. V meste v 20. až 30. rokoch 20. storočia pôsobila tehelňa Fischer a Wagmann, z dielni ktorej tehly zrejme pochádzajú. Samuel Wagman vlastnil i ručnú výrobu tehál v Prievidzi, časť Veľká Lehôtka, ktorá pracovala približne od 20. rokov 20. storočia do roku 1941, kedy bol podnik arizovaný.

Tehla nájdená v Novákoch-Laskári pochádza z tehelne Samuela Wagmanna vo Veľkej Lehôtke.

Tehla S W sa našla v bývalej kaplnke v Novákoch, časť Laskár. Okrem tejto aj kolký na ďalších tehlách v novej akvizícii múzea zmieňuje literatúra. V nej sa nachádzajú značky tehliarov, ktorých výrobky sa našli v Nitrianskom Pravne, časť Solka. Tehly BAT produkovala tehelňa Brestenský Anton a spol. v Nitrianskom Pravne. Tehla BT. niesla skratku Bajnócz Tölgyes, čo bol do roku 1918 oficiálne používaný maďarský názov Dubnice, dnes časti Bojníc. Tehelňa v Dubnici bola postavená v roku 1910, z čoho vyplýva, že tehly s týmto kolkom vznikli v rokoch 1910 – 1918. Zber z Nitrice má značku AGP, akú používala tehelňa v Bojniciach v čase prvej republiky. Posledná zo získaných regionálnych tehliel nesie iniciály mena Jozef Mašlonka, ktorý mal tehelňu v Jalovci, pôsobiacu od roku 1927 až do roku 1970. Tehla J.M. sa našla v Prievidzi, v Necpaloch.

Tehla nájdená v Prievidzi-Necpaloch pochádza z tehelne Jozefa Mašlonku v Jalovci.

Na stavbách v hornonitrianskych obciach sa však používali aj tehly z iných regiónov. K nim patrí nález z Poruby, tehla T. P. (Tehelňa Prašice), vyrobená v tehelni Cyrila Beniaka v Prašiciach v 1. polovici 20. storočia. Ďalšou je tehla NST (Nagy Surány Téglagyár), ktorú zberateľ našiel v Oslanoch, časť Lubianka (na kope z múru kaštieľa Chalmová). Výrobca Veľkošurianska tehelňa, prináležiaca cukrovaru, pôsobila v rokoch 1865 – 1918 v Šuranoch.

Významný dar od Milana Maca, spolu s niekoľkými pôvodnými exponátmi, položili základ zbierky tehiel, ktorú sa múzeum bude snažiť ďalej rozširovať a obohacovať.

Spracovala: Mgr. Jaroslava Kupčoková
2021 © Hornonitrianske múzeum v Prievidzi